

О.М. Гріньова

ПРОФЕСІЙНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ЯК УМОВА ПІДГОТОВКИ ДО ПЕДАГОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

Важливим аспектом особистісно-професійної підготовки майбутніх учителів до педагогічної взаємодії є формування у студентів високого рівня професійного самовизначення. Актуальність цієї проблеми зумовлюється тим, що на практиці значна кількість випускників педвузів України не бажає працювати за фахом. Через наявність неадекватних уявлень студентів про обрану професію та відповідність власних здібностей до її вимог, нестійкі мотиви та поверхові інтереси, низький рівень педагогічної спрямованості та інші чинники багато майбутніх учителів ще до завершення навчання змінюють напрямок підготовки або професію в цілому.

Навіть у тих випадках, коли молоді педагоги з низьким рівнем професійного самовизначення обирають для себе фах учителя, педагогічна взаємодія таких фахівців не є успішною [4, 6, 9]. Як зазначає Л.В.Римар, такі результати одержано тому, що становлення в молодих учителів низького рівня професійного самовизначення зумовлює формування в них негативізму по відношенню до себе, своїх професійних обов'язків, професійного доквілля в цілому [8]. Педагоги з низьким рівнем професійного самовизначення в цілому більш негативно ставляться до своїх учнів, меншою мірою здатні прийняти особистість дитини, її позитивні риси і недоліки. Якість їхніх навчально-виховних впливів є значно нижчою, ніж у педагогів з високим рівнем професійної самореалізації. Тому формування в майбутніх учителів високого рівня професійного самовизначення має бути досягнуте ще до початку професійної діяльності, а саме у процесі професійної підготовки, що значною мірою сприяє успішній професійній взаємодії.

З метою виявлення особливостей професійного самовизначення майбутніх фахівців різних напрямів психолого-педагогічної підготовки ми провели дослідження на базі Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова. У дослідженні взяли участь студенти I-V курсів різних педагогічних спеціальностей. Вибірка складала 89 осіб. Професійне самовизначення майбутніх фахівців є складною динамічною системою, що включає ряд компонентів, тому на сьогодні не існує єдиної методики для виявлення ступеню сформованості цього феномена. Оскільки в більшості розроблених на сьогодні методів виділяються низький, середній та високий рівні розвитку окремих компонентів професійного самовизначення особистості, то низький, середній чи високий рівень професійного самовизначення

майбутніх педагогів можна охарактеризувати, як досягнення відповідного рівня розвитку більшістю компонентів цієї системи. На нашу думку, основними компонентами професійного самовизначення майбутніх учителів є їхні професійні мотиви, інтереси, спрямованість, здібності, самосвідомість, потреба в професійній самоосвіті та самовихованні.

Теоретичне виділення рівнів професійного самовизначення майбутніх педагогів та отримані експериментальні дані дали можливість звести кількісні та якісні показники його критеріїв і зробити розподіл досліджуваних за групами. Рівень розвитку компонентів оцінювався в 6 балах: низький рівень (I підрівень – 1 бал, II підрівень – 2 бали), середній рівень (I підрівень – 3 бали, II підрівень – 4 бали), високий (I підрівень – 5 балів, II підрівень – 6 балів).

Процедура розподілу досліджуваних наступна: початковий розподіл здійснювався на основі оцінок, які відображали рівень розвитку показників компонентів професійного самовизначення. До них відносяться: сформованість системи мотивів вибору професії, професійних інтересів та спрямованості, розвиток комунікативних, організаційних, творчих, власне педагогічних здібностей, рівень професійної самосвідомості, розвиток потреби в професійному самовдосконаленні й самовихованні. До високого рівня розвитку професійного самовизначення ми віднесли досліджуваних, які набрали максимальну суму балів (для I підрівня – 5 балів, для II підрівня – 6 балів) по кожному вищезазначеному показнику, допускалось, що для I підрівня три показники можуть бути оцінені в 4 бали або два показники в 6 балів, а для II підрівня три показники можуть бути оцінені в 6 балів, а три показники можуть бути оцінені в 5 балів. Таким чином, вони складають: для I підрівня від 27 до 32 балів, а для II підрівня – від 33 до 36 балів.

До другої групи з середнім рівнем розвитку професійного самовизначення ми віднесли досліджуваних, які набрали середню кількість балів (для I підрівня – 3 бали, для II підрівня – 4 бали) по кожному з 6 показників. При цьому допускалось, що для I підрівня три показники можуть оцінюватись у 2 бали, або показники в 4 бали, для II підрівня – три показники могли оцінюватись у 3 бали, або два показники в 5 балів. В підсумку вони склали для I підрівня – 15-20 балів. Для II підрівня – 21-26 балів.

У третю групу (до низького рівня) увійшли досліджувані, які набрали мінімальну кількість балів (для I підрівня – 1 бал, для II підрівня – 2 бали за кожним показником). При цьому допускалось, що

для I підрівня три компоненти можуть бути оцінені в 0 балів або два компоненти у 2 бали, а для II підрівня – три показники в 1 бал або два показники у 3 бали. Таким чином, досліджувані, віднесені до низького рівня, в підсумку набрали для I підрівня 3-8 балів, для II підрівня – 9-14 балів.

До високого рівня II підрівня нами віднесено тих студентів, в яких переважають виключно мотиви, які свідчать про наявність професійної спрямованості особистості та які називають власні мотиви, що свідчать про наявність спрямованості саме на педагогічний фах. Професійні інтереси студентів зосереджені в галузі «Людина» з додатковими інтересами, що свідчать про наявність предметної спрямованості на обрану спеціальність. Ступінь своєї впевненості в незмінності й остаточності вибору майбутньої професії студенти оцінили в п'ять балів за п'ятибальною шкалою. Рівень розвитку всіх груп професійних здібностей студентів відповідає високому або дуже високому. У професійному ідеалі педагога, побудованому студентами, переважають виключно професійно важливі якості, які свідчать про наявність професійної спрямованості саме на обрану спеціальність. Рівень розвитку всіх власних професійно важливих якостей студентів наближується до професійного ідеалу. Студенти усвідомлюють необхідність самостійної роботи з професійного саморозвитку і самовдосконалення, здійснюють таку роботу за попередньо складеним планом, використовують різні напрями такої роботи, в тому числі активні (одержання практичного досвіду роботи за обраною професією).

Серед загальної кількості досліджуваних до високого рівня II підрівня віднесено 2,24% опитуваних.

До високого рівня I підрівня нами зараховано тих студентів, в яких сформовані такі мотиви, як «любов до дітей», «бажання перевірити свою придатність до професії», «потреба в навчанні й вихованні, передачі знань молодшим» та сформованість деяких мотивів, що свідчать про часткову педагогічну спрямованість. Професійні інтереси цих студентів зосереджені в галузі «Людина». Стійкість власних професійних намірів студенти оцінили в 4-5 балів за п'ятибальною шкалою, свій майбутній фах обрали 2-3 роки тому. Рівень розвитку професійних здібностей усіх основних груп студентів відповідає високому або середньому й високому. Професійний ідеал педагога складають якості, які свідчать про наявність професійної спрямованості саме на педагогічний фах. При цьому допускалось, що 2-3 професійно важливі якості, названі студентами, можуть відноситись до блоку загального розвитку особистості. Ступінь вираженості переважної більшості власних професійно важливих якостей студентів наближується до професійного ідеалу. Студенти

усвідомлюють необхідність самостійної роботи з професійної самоосвіти й самовиховання, використовують не менше трьох напрямків такої роботи, мотиви роботи студента з професійного самовиховання є внутрішніми. Робота з професійної самоосвіти й самовиховання проводиться студентами за попередньо складеним планом.

До I підрівня зараховано 11,23% майбутніх фахівців.

До II підрівня середнього рівня віднесено студентів, в яких переважно сформовані мотиви, які свідчать про часткову педагогічну спрямованість («переконання в тому, що професія вчителя цікава і творча», «наявність нахилів до педагогічної діяльності»). Професійні інтереси цих студентів зосереджені в галузі «Людина» без додаткових інтересів або в поєднанні з додатковими інтересами, які не мають відношення до обраного фаху. Ступінь впевненості в незмінності й остаточності свого вибору студенти оцінили в 3-4 бала. Вони вирішили обрати професію вчителя не менше року тому, але на даному етапі впевнені в незмінності свого професійного вибору. Рівень розвитку основних груп професійних здібностей студентів відповідає середньому. При цьому допускається, що рівень розвитку однієї з груп професійних здібностей може бути низьким. Найбільш необхідними для ідеального педагога якостями студенти вважають ті, які відносяться до блоку рис характеру, загального розвитку особистості та блоку професійної педагогічної спрямованості. Студенти усвідомлюють необхідність самостійної роботи з метою професійної освіти та самовиховання, використовують 2-3 напрями такої роботи. Студенти не одержують практичного досвіду роботи за обраним фахом і упродовж навчання в університеті не збираються набувати такого досвіду. Мотиви самоосвітньої роботи студентів є внутрішніми. Попереднього плану роботи з професійної самоосвіти й самовиховання студенти не складають.

Середньому рівневі II підрівня відповідають результати у 32,58% студентів різних педагогічних спеціальностей.

До I підрівня середнього рівня віднесено тих студентів, в яких в основному сформовані такі мотиви, які свідчать про прагнення до навчання («інтерес до улюбленого предмету») в поєднанні з мотивами, які свідчать про часткову педагогічну спрямованість. У представників цієї групи професійні інтереси зосереджені в галузі «Людина» з одним або кількома додатковими інтересами, які не мають відношення до обраного фаху. Свою майбутню професію студенти обрали від півроку до року тому, ступінь своєї впевненості в незмінності й остаточності професійного вибору оцінюють в 3-4 бали. Рівень розвитку професійних здібностей студентів відповідає середньому. При цьому допускається, що рівень розвитку 1-2 груп здібностей може відповідати низькому або рівню розвитку 1

групи здібностей може відповідати дуже низькому. У професійному ідеалі педагога, на думку студентів, найбільш важливими є якості, які свідчать про загальну спрямованість на блок професій «Людина» і лише 2-3 якості, які свідчать про наявність професійної спрямованості на педагогічний фах. Необхідність розвитку окремих професійно важливих якостей, які свідчать про наявність професійної спрямованості на обрану спеціальність, професійних здібностей, розвиток яких відбувається лише у процесі професійної підготовки, студентами оцінюється низько. Рівень розвитку не менше, ніж 50% власних професійно важливих якостей студентів наближається до професійного ідеалу. Студенти усвідомлюють необхідність самостійної роботи з метою професійної самоосвіти й самовиховання, але використовують лише 1-2 напрямки такої роботи. Попереднього плану роботи з професійної самоосвіти й самовиховання студенти не складають.

Серед загальної кількості досліджуваних до середнього рівня I підрівня зараховано 33,71% опитуваних, більшість з яких є студентами неспоріднених спеціальностей.

До II підрівня низького рівня нами віднесено студентів, в яких сформовані егоїстичні мотиви вибору професії в поєднанні з мотивами, які свідчать про часткову професійну спрямованість або прагнення до навчання. Професійні інтереси студентів є змішаними без відсутності провідного, інтереси зосереджені в декількох галузях, у тому числі – в галузі «Людина». Свій майбутній фах студенти обрали від півроку до року тому, ступінь впевненості у виборі оцінюють в 2-3 бали. Рівень розвитку основних груп професійних здібностей студентів відповідає низькому. У професійному ідеалі студентів переважають якості, які свідчать про загальну спрямованість на блок професій «Людина». Рівень розвитку менш, ніж 50% власних професійно важливих якостей студентів наближується до професійного ідеалу. Студенти усвідомлюють

необхідність самостійної роботи з професійної самоосвіти й самовиховання, використовують 1-2 напрямки такої роботи без попередньо складеного плану, при цьому у студентів наявні як зовнішні, так і внутрішні мотиви самоосвітньої роботи.

Низький рівень II підрівня професійного самовизначення виявлено у 8,99% студентів, більшість з яких навчаються за спеціальностями з низьким ступенем діалектичної спорідненості.

До низького рівня розвитку (I підрівень) віднесено тих студентів, в яких переважають егоїстичні мотиви (прагнення отримати вищу освіту, чиста й легка робота, тривала відпустка в літній період). Професійні інтереси таких студентів є змішаними, без відсутності провідного, інтерес у галузі «Людина» відсутній. Майбутню професію студенти обрали півроку тому, ступінь упевненості у своєму професійному виборі оцінюють в 1-2 бали. Рівень розвитку основних груп професійних здібностей студентів низький. При цьому допускається, що рівень розвитку комунікативних і організаторських здібностей може бути дуже низьким. У професійному ідеалі студентів переважають лише ті якості, які свідчать про формування загальної спрямованості на блок професій «Людина». На думку студентів, рівень розвитку їх власних професійно важливих якостей є далеким від професійного ідеалу. Студенти усвідомлюють необхідність самостійної роботи з професійної самоосвіти й самовиховання, але такої роботи не здійснюють. При цьому допускається, що студенти використовують один окремий напрямок самоосвітньої роботи, без попередньо складеного плану, мотиви такої роботи є виключно зовнішніми.

Серед загальної кількості досліджуваних до низького рівня I підрівня віднесено 11,23%.

Кількісний розподіл студентів за рівнями професійного самовизначення представлений в таблиці 1.

Таблиця 1

Кількісний розподіл майбутніх педагогів за рівнями розвитку професійного самовизначення

Рівень професійного самовизначення	Підрівень професійного самовизначення	Студенти педагогічних спеціальностей (%)
Високий	II	2,24
	I	11,23
Середній	II	32,58
	I	33,71
Низький	II	8,99
	I	11,23

Як видно з таблиці 1, рівень професійного самовизначення в переважній більшості майбутніх педагогів є середнім (66,29%). При цьому кількість студентів з I і II підрівнями середнього рівня є майже однаковою. У 20,22% опитуваних рівень професійної самореалізації є низьким, в тому числі у 11,23% опитуваних – дуже низьким. I лише у 13,48%

студентів рівень професійного самовизначення досягає високого, у тому числі дуже високого – лише у 2,24% опитуваних. Такі результати, на нашу думку, зумовлені тим, що на сьогодні на практиці в системі вищої педагогічної освіти основна увага приділяється засвоєнню студентами ґрунтовних теоретичних знань. Проте, засвоєння студентами лише теоретичного

аспекту професійної підготовки є недостатнім для забезпечення високої якості виконання ними своїх професійних обов'язків на подальших етапах роботи за обраним фахом. Проблемі особистісно-професійного зростання майбутніх фахівців у цілому, розвитку у них педагогічного мислення, креативності, інших професійно важливих якостей, які значною мірою зумовлюють успішність професійної взаємодії майбутніх фахівців, реалізації ними суб'єкт-суб'єктного підходу до учнів у відповідності з сучасними вимогами суспільства до педагога, приділяється мало уваги. Тому у значній кількості студентів професійне самовизначення особистості гальмується і навіть на пізніх етапах навчання у вузі не досягає високого рівня. Звідси випливає необхідність упровадження спеціальної роботи вузу з метою підвищення рівня професійного самовизначення майбутніх педагогів вже з початкових етапів фахової підготовки.

Для досягнення цієї мети ми розробили програму тренінгу підвищення рівня професійного самовизначення майбутніх педагогів. Тренінг включав вправи, спрямовані на розвиток усіх основних компонентів професійного самовизначення. Програма формувального експерименту включала наступні напрямки діяльності:

- теоретична психолого-педагогічна просвіта, спрямована на визначення моделі професійного самовизначення та професійної самосвідомості майбутнього педагога;

- активне соціально-психологічне навчання (творчі завдання, рольові та ділові ігри, ігри з елементами психодрами, вправи з елементами психомалюнку, диспути, аналіз конфліктних ситуацій);

- самодіагностика студентів;

- групові та індивідуальні домашні завдання;

- індивідуальне консультування;

- складання студентами індивідуальних програм з професійного саморозвитку.

Систематичне комплексне використання методів психолого-педагогічної просвіти, тренінгової роботи, самодіагностики студентів, індивідуального та групового консультування дозволило проводити цілеспрямовану й організовану роботу з розширення професійної самосвідомості студентів.

Після апробації програми з підвищення рівня професійного самовизначення майбутніх педагогів ми провели повторне тестування з метою виявлення рівня професійного самовизначення студентів. Результати повторного діагностування представлені в таблиці 2.

Таблиця 2

Особливості професійного самовизначення майбутніх педагогів після проведення тренінгу

Рівень професійного самовизначення	Підрівень професійного самовизначення	Студенти педагогічних спеціальностей (%)
Високий	II	24,71
	I	33,71
Середній	II	17,99
	I	15,73
Низький	II	7,86
	I	-

Як видно з таблиць 1 і 2, в результаті застосування нашої тренінгової програми значно зменшилась кількість опитуваних з середнім та низьким рівнями професійного самовизначення. Так, після впровадження тренінгової програми опитуваних з I підрівнем низького рівня не виявлено. Кількість студентів з II підрівнем низького рівня професійної самореалізації становить 7,86%, що зумовлено глибокими особистісними проблемами цих студентів, а для їх успішного професійного становлення необхідна подальша індивідуальна робота. Після проведення

тренінгу значною мірою зросла кількість майбутніх педагогів з високим рівнем професійного самовизначення, у тому числі – кількість студентів з дуже високим рівнем (II підрівень) за рахунок зменшення кількості досліджуваних з низьким та середнім рівнями. Можна констатувати, що розроблена нами тренінгова програма зумовлює підвищення рівня професійного самовизначення студентів педагогічних спеціальностей і, таким чином, сприяє успішності їх майбутньої професійної взаємодії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреева Н.С. Социально-психологические особенности профессионального самоопределения выпускников вузов психологических специальностей в современных условиях. – Дисс. канд. психол. наук.: 19.00.05. – М., 2003. – 218 с.

2. Божович Л.И. Проблемы формирования личности. Избранные труды. – М.-Воронеж, 1995. – 352

с.

3. Долинська Л.В. Психолого-педагогічні умови особистісно-професійного зростання майбутнього вчителя// Психологія. Збірник наукових праць. – Вип.. III. – К., 1998. – С. 65-71.

4. Климов Е.А. Общечеловеческие ценности глазами психолога-профессииоведа//

Психологический журнал. – Т. 14. – 1994. - № 4. – С. 130-136.

5. Максименко С.Д., Пелех О.М. Фахівця потрібно моделювати. Наукові основи готовності випускника педвузу до педагогічної діяльності// Рідна школа. – 1994. - № 3-4. – С. 68 – 72.

6. Повшедная Ф.В. Теория и практика профессионального самоопределения будущего учителя в условиях педагогического вуза: Дисс... д-ра пед. наук. – Н. Новгород, 2002. - 426 с.

7. Пряжников Н. С. Профессиональное и личностное самоопределение. – М.: НПО “МОДЭК”,

1996. – 256 с.

8. Ритар Л.В. Формування професійної самосвідомості майбутніх учителів у процесі вивчення педагогічних дисциплін. – Дис. ... канд... пед. н. – 13.00.01. – Вінниця, 1999. – 214 с.: С. 30

9. Семиченко В. А., Галус О. М., Зданевич Л. В. Теоретичні та методичні основи професійного виховання студентів педвузу. – Хмельницький: ХДПІ, 2001. – 253 с.

10. Туриніна О.Л. Психологічні особливості професійного самовизначення учнів профільних педкласів. – Дис. канд. психол. наук. – К., 1997. – 218с.

Подано до редакції 19.03.08

РЕЗЮМЕ

У даній статті розглядаються питання професійного самовизначення студентів-педагогів як умова їхньої успішної педагогічної взаємодії. Представлено експериментальне дослідження

виявлення рівнів професійного самовизначення майбутніх учителів і тренінгову програму його підвищення.

Ключові слова: професійне самовизначення, професійна взаємодія, самореалізація, професійна самосвідомість, педагогічне мислення, суб'єкт-суб'єктний підхід.

РЕЗЮМЕ

В данной статье рассматриваются вопросы профессионального самоопределения студентов-педагогов как условие их успешного педагогического взаимодействия. Представлено экспериментальное

исследование выявления уровней профессионального самоопределения будущих учителей и тренинговая программа его повышения.

Ключевые слова: профессиональное самоопределение, профессиональное взаимодействие, самореализация, профессиональное самосознание, педагогическое мышление, субъект-субъектный подход.

SUMMARY

The article considers professional self-determination of future teachers to be a condition of their successful pedagogical co-operation. The author describes the

experimental research held on ascertaining the levels of professional self-determination of future teachers and the training program of its development.

Keywords: professional self-determination, professional co-operation, self-realization, professional consciousness, pedagogical thought, subject-subject approach.